

Jacek Kabaciński

Gebel Ramlah

Kompleks cmentarzysk neolitycznych
na Pustyni Zachodniej w Egipcie
Complex of Neolithic cemeteries
in the Western Desert of Egypt

Sahara to obecnie największa na świecie pustynia, zajmująca obszar o powierzchni ponad 9 mln km². Jest to jednocześnie jeden z najbardziej nieprzyjaznych dla człowieka obszarów. Teren dzisiejszej Sahary był przez dużą część ostatniego zlodowacenia niedostępny dla osadnictwa ludzkiego, które rozwijało się jedynie w zasobnej w wodę dolinie Nilu. Dopiero wraz z początkiem holocenu (około 11 550 lat temu), klimat stał się wilgotniejszy, a pustynia zamieniła się na kilka następných tysiącleci w sawannę. Jej zasięg i charakter były ściśle związane ze szczególnymi dla tej strefy fluktuacjami klimatycznymi, charakteryzującymi się naprzemienną obecnością okresów bardziej suchych i bardziej wilgotnych. Istotną, wyróżniającą cechą środowiska przyrodniczego egipskiej Pustyni Zachodniej (części Sahary położonej na zachód od doliny Nilu) we wczesnym i środkowym holocenie była obecność okresowych jezior, do których w porze deszczowej doprowadzały wodę liczne rzeki i strumienie. Te sprzyjające warunki środowiskowe umożliwiły pojawienie się na tym obszarze pierwszych społeczności neolitycznych trudniących się pasterstwem już około 11 000 lat temu i ich rozwój przez kolejnych 5000 lat.

powyżej / top:

Obóz pustylny
Desert camp

(Fot./Photo J. Kabaciński)

Od blisko 40 lat badania osadnictwa neolitycznego na Pustyni Zachodniej w Egipcie prowadzi Instytut Archeologii i Etnologii PAN w ramach Combined Prehistoric Expedition. Kierowane przez profesorów Freda Wendorfa i Romualda Schilda prace w rejonie Nabta Playa doprowadziły do stworzenia systematyki chronologiczno-kulturowej, charakterystyki podstaw gospodarczych i istotnych przejawów wytwórczości społeczeństw neolitycznych, przedstawionych na tle dynamicznie zmieniającego się środowiska przyrodniczego.

Przełomowym momentem dla naszej wiedzy było odkrycie i przebadanie przez Michała Kobusiewicza, Jacka Kabacińskiego i Joela Irisha pierwszego znanego z Pustyni Zachodniej w Egipcie kompleksu cmentarzysk neolitycznych, położonego na południowym brzegu paleojeziora w rejonie Gebel Ramlah (około 130 km na zachód od Abu Simbel). Te interdyscyplinarne badania, prowadzone w latach 2001 i 2003, dostarczyły istotnych informacji na temat obrządku pogrzebowego społeczności pasterskich wraz z ich charakterystyką antropologiczną. Na trzech położonych blisko siebie cmentarzyskach odkryto łącznie 33 groby, w których pochowano 67 osób, głównie kobiety. Do naj-

poprzednia strona / previous page:

Kolia z paciorków z kościaną zawieszka
Bead necklace with bone pendant

(Fot./Photo A. Czekań-Zastawny)

częstszych należą szkieletowe pochówki pierwotne, w których zmarłych składano w jamach pojedynczo, w pozycji skurzonej na prawym boku, z głową skierowaną na zachód. Obok nich wystąpiły również pochówki wtórne, zbiorowe, gdzie do jam wkładano kości niekiedy kilku osobników, bez jakiegokolwiek porządku anatomicznego. Groby były bardzo bogato wyposażone, m.in. w naczynia ceramiczne, broń, przybory kosmetyczne, pojemniki z barwnikami oraz biżuterię, na którą składały się sznury paciorków z muszli i kamienia, bransolety, naramienniki i zawieszki z kości słoniowej i muszli. Analiza antropologiczna wykazała mieszany charakter populacji zamieszkujących około 6400/6300 lat temu rejon Gebel Ramlah, w której czytelne są zarówno cechy subsaharyjskie, jak i śródziemnomorskie.

Prace w rejonie Gebel Ramlah, prowadzone przez Jacka Kabacińskiego, Agnieszkę Czekaj-Zastawny i Joela Irisha w ramach działalności Combined Prehistoric Expedition w latach 2009-2013, doprowadziły do odkrycia i częściowego rozpoznania kolejnych neolitycznych cmentarzysk na tym terenie, datowanych na około 6600/6500 lat temu. Cechą szczególną

jednego z nich jest występowanie wyłącznie pochówków dziecięcych (kilkudziesięciu noworodków i bardzo małych, rocznych–dwuletnich dzieci) oraz kilku grobów matek z noworodkami. Jest to w chwili obecnej najstarsza nekropolia znana z całego obszaru Pustyni Zachodniej. Niezwykła sytuacja usytuowania na powierzchni kilku kilometrów kwadratowych kompleksu cmentarzysk z różnych okresów neolitu stwarza niepowtarzalną możliwość wieloaspektowego prześledzenia przemian obrządku pogrzebowego oraz szansę przeprowadzenia unikatowych badań antropologicznych i paleogenetycznych.

Badania stanowisk funeralnych w rejonie Gebel Ramlah mają zasadnicze znaczenie dla studiów nad pradziejowymi społecznościami egipskiej Pustyni Zachodniej i całego regionu Afryki Północno-Wschodniej. Jest to bowiem unikatowy kompleks cmentarzysk, jakiego dotychczas nigdzie poza doliną Nilu nie zarejestrowano. Po raz pierwszy możliwe jest rozpoznanie i scharakteryzowanie populacji ludzkich i zmian, którym podlegały w okresie kilku tysięcy lat. Omawiane rezultaty badań nad tą problematyką mają również znaczenie ponadlokalne. Napływ grup pasterskich do doliny Nilu z wysychających w końcu neolitu sawann Pustyni Zachodniej i Pustyni Wschodniej był jednym z istotnych impulsów kulturowych, prowadzących do powstania cywilizacji egipskiej.

*Pochówek pierwotny
Primary burial*

(Fot./Photo J. Kabaciński)

The Sahara is currently the biggest desert in the world, covering an area of more than 9 million square kilometres. It is also one of the most inhospitable regions. For most of the last Glacial the Sahara was inaccessible to human occupation, which flourished only in the Nile Valley. With the onset of the Holocene (about 11,550 years ago), the climate became more humid, changing the desert into a savannah for the next few thousand years. The extent and character of this environment was strictly related to climatic fluctuations specific to this zone, characterized by alternate periods of dryness and greater humidity. A distinctive feature of the natural environment of the Egyptian Western Desert (the part of the Sahara lying to the west of the Nile Valley) in the early and middle Holocene was the presence of seasonal lakes filled with rainwater fed in by numerous rivers and streams. Favorable environmental conditions were conducive to the emergence in this area of the first Neolithic pastoralists already 11,000 years ago and their development for the next 5000 years.

The Neolithic occupation of the Western Desert of Egypt has been the object of research by the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences for the past 40 years within the framework of the Combined Prehistoric Expedition. The work in Nabta Playa, directed by Professors Fredendorf and Romuald Schild, has led to the establishment of a chronological and cultural systematics and a description of the economic base and significant manifestations of the production of Neolithic communities, all against the background of a dynamically changing environment.

The breakthrough in our investigations came with the discovery and study of the first complex of Neolithic cemeteries known from the Western Desert in Egypt. This cemetery situated on the southern shore of the paleo-lake in the region of Gebel Ramlah (about 130 km to the west of Abu Simbel), investigated by Michał Kobusiewicz, Jacek Kabaciński and Joel Irish, has contributed significant data on the burial rites of a pastoralist community and their anthropological characteristic. Interdisciplinary research in 2001 and 2003 led to the uncovering of altogether 33 graves on three neighbouring cemeteries, containing 67 individuals, mainly women. The most frequent kind of interment is a primary inhumation burial. The deceased was interred alone, in contracted position, on the right side, head to the west. There were also secondary, collective burials with several bodies being placed in a grave together, the bones in disarray. The burials were richly furnished: pottery vessels, weapons, toiletries, containers with pigments

*Pochówek wtórny
Secondary burial
(Fot./Photo J. Kabaciński)*

*Pojedynczy grób dorosłego
Single adult burial
(Fot./Photo A. Czekał-Zastawny)*

and jewelry composed of strings of beads made of shell and stone, bracelets, armbands and pendants of ivory and shell. Anthropological examination of the burials indicated a mixed population featuring sub-Saharan as well as Mediterranean traits, inhabiting the Gebel Ramlah region around 6400/6300 years ago.

The research in the Gebel Ramlah area, carried out 2009-2013 by Jacek Kabaciński, Agnieszka Czekaj-Zastawny and Joel Irish within the framework of the Combined Prehistoric Expedition in, led to the discovery and partial recognition of more Neolithic cemeteries dated to about 6600/6500. One of these burial grounds contained exclusively child burials (several dozen of pre-neonates or neonates and a few one- or two-year-old children) and a few inhumations a mother with a neonate. It is at present the oldest cemetery known from the Western Desert. The extraordinary case of a complex of cemeteries from different phases of the Neolithic being located in an area of a few square kilometers creates a unique opportunity for multifaceted investigation of burial rites and unique anthropological and paleogenetic research.

The investigation of burial sites in the Gebel Ramlah region is of key importance for studies of prehistoric communities in the Western Desert of Egypt as well as all of Northeastern Africa. Nothing of the like of this unique complex of cemeteries has ever been recorded outside the Nile Valley. For the first time a human population could be studied and characterized, registering also the changes that it underwent over a period of a few thousand years. The results of this research are of significance also on a supraregional level. Pastoral groups escaping the savannah, which was gradually becoming a desert at the end of the Neolithic, and moving into the Nile Valley, were one of the important cultural stimuli that led to the emergence of Egyptian civilization.

Eksploracja grobu
Exploration of a grave
(Fot./Photo J. Kabaciński)

